

К. Осадца, студ.

Шевченків переспів сербських народних ліричних пісень

Імена Шевченка та Караджича стали символами українського та сербського народів. "Без того, що зробив Караджич, немислима сьогодні сербська культура, як без шевченкового вічно живого слова немислима українська..." [14, 112]. Як письменник, мислитель, громадський діяч Шевченко створив нову, світового значення модель літератури, ширше – національної культури на народній основі.

Ця культура розвивалася на могутній хвилі загальноєвропейського визвольного руху, жадібно вбираючи в себе провідні тенденції й форми слов'янського відродження кінця XVIII – першої половини XIX ст., з його активним зверненням до первозданих джерел народної творчості, романтичним замилюванням історичним минулим, плеканням віддалених за часом і найближчих культурних традицій. І, насамперед, усього того,

що посилювало і утверджувало національну самосвідомість, народну етику й народний громадянський ідеал. Відродження найбільш зримо позначилось на розвиткові культури тих націй, які в XIX ст. не мали своєї державності (чехи, серби, хорвати, українці)... Головними формотворчими видами культури у слов'ян виступають у цей період то поезія (творчість Ф. Прешерна), то наука (праці П. Шафарика), то фольклор (записи В. Караджича). На Україні значних успіхів досягли філологічні науки (І. Срезневський, О. Бодяньський, М. Максимович); М. Костомаров і його оточення висувають прогресивні історико-філософські концепції співжиття слов'ян. Свої перші кроки роблять в Україні драматургія, театр і проза. Але вирішальну роль у становленні національної культури, її відродженні відіграє поезія Шевченка, який виступає творцем і реформатором літератури і літературної мови [2, 16].

Готуючи на початку 1847 р. нове видання "Кобзаря", Шевченко написав передмову, звернену до земляків. Він вказував їм на приклад інших слов'янських народів, які активно розвивали свою національну культуру: "Чую, а іноді і читаю: ляхи друкують, чехи, серби, болгари, чорногори, москалі – всі друкують, а в нас анітелень, наче всім заціпило"². Шевченко посилався на самовіддану працю діячів слов'янського відродження і ставив їх як приклад для українських культурних діячів: "Чому В. С. Караджич, Шафарик і інші не постриглись у німці (їм би зручніше було), а остались слав'янами, щирими синами матерей своїх, і славу добрую стяжали?"³

Тут звертає на себе увагу згадка, крім Шафарика, про видатного діяча сербського відродження Вука Стефановича Караджича. Те, що Шевченко називає його ім'я з двома ініціалами, свідчить про обізнаність з його біографією. Очевидно, поет познайомився з працею І. Срезневського, яка щойно вийшла тоді з друку⁴. [8, 135]. Окрім цього, чому український поет про представника народу, що його, як відомо, поневолити турки, писав: не постригся у німці? І чому Караджичеві було б зручніше постригтися у німці? Таке про сербського вченого Шевченко міг сказати, лише знаючи його життєвий шлях [14, 113]. Шевченкові, очевидно, були відомі обставини Вукового життя, як і те, що він був одружений з німкенею, тривалий час перебував між німцями тощо. І те, що він все-таки залишився щирим сином своєї матері – Сербії, дало Шевченкові підставу високо оцінити патріотизм сербського вченого. Повернувшись із заслання, яке більш як на 10 років відірвало поета від літературного оточення, він ще не раз звертається до Караджича, читає його збірки народних пісень [14, 114]. Думки про те, що Шевченко "постійно мав перед очима Караджичеві збірку" дотримується також

---

² Тарас Шевченко. Повне зібрання творів в десяти томах. – К., 1951. – Т. 1. – С. 374.

³ Там само, с.375.

⁴ И. И. Срезневский. Вук Стефанович Караджич, очерк биографический и библиографический. – М., 1846.

В. Недич та аргументує її у [10, 660]. Найімовірніше, що з творчістю Вука Караджича Шевченко познайомився через відомого славіста О. Бодяньського, з яким поет познайомився у Москві у 1843 – 1844 рр. [4, 57; 5, 343]. Про пісні сербів Шевченко міг довідатися і у свого приятеля М. Максимовича, який, за визначенням М. Драгоманова, був "цілим ученим історико-філологічним закладом і, вкупі з тим, живим народним чоловіком" [13, 65; 4, 57; 5, 344]. Він, за словами Ягіча, зробив щодо видання та вивчення фольклору так багато, як у сербів Вук Караджич. Відомо також, що досвід Караджича, який випустив свою першу збірку 1814 року, Використав Максимович, здійснюючи своє епохальне видання 1827 року [13, 65; 4, 57; 5, 344]. Шевченкові були відомі збірки "Русалка Дністрова" (1837) М. Шашкевича, І. Вагилевича та Я. Головацького, а також "Думи й пісні та ще дещо" (1839) Амвросія Метлинського, де публікувалися українські переклади сербської народної лірики. Крім того, поет перебував у тісних зв'язках з такими знавцями сербського фольклору, як М. Костомаров та І. Срезневський, від яких теж міг почерпнути відомості про південних слов'ян та їхню поезію. Цілком ймовірно, що на засіданнях Кирило-Мефодіївського братства теж говорилося чимало про сербів, що були на той час поневолені турками. Таким чином, можливих шляхів ознайомлення Шевченка з сербською народною поезією було досить багато ще у 40-х років XIX ст. [4, 57 – 58; 5, 344 – 345].

Четвертого травня 1860 року Шевченко вписав – почасти власною рукою, почасти з допомогою О. М. Лазаревського, – в свій робочий альбом новий вірш – "Подражаніє сербському" [1, 96]. Цей вірш розвивав і поглиблював ту традицію, яка йде від "Руської трійці". Йшлося про те, щоб, знайомлячи читача із багатством сербської народної поезії, підкреслити її близькість до фольклору українського народу [3, 340 – 341].

І сама назва вірша, і мотив "дівчина і кінь", неодноразово повторюваний у сербській народній поезії, наводять на думку, що кінець кінцем вірш походить з сербського джерела [11, 54].

Встановлення первозору у даному випадку не є самоціллю. Відповідні розвідки могли б не лише допомогти розкрити нову цікаву сторінку творчої біографії поета, а й сприяли б також поширенню кола уявлень щодо літературних, суспільних, поетичних інтересів Шевченка. Це підтверджується дуже цікавим фактом звернення Шевченка до сербської тематики, сербського фольклору. Факт цей, ледь чи не єдиний у творчому доробку поета, потребує свого дальшого розкриття та осмислення [1, 97]. Де б не крилося джерело Шевченкового "Подражанія сербському", поет не звернув би на нього творчої уваги, коли б не мав особистого інтересу до поезії слов'янства і коли б розвиткові цього інтересу не сприяла літературна атмосфера епохи [11, 56]. І. Айзеншток пов'язує появу "Подражанія сербському" з тим інтересом, що його

виявляла прогресивна російська громадськість у 50 – 60-х роках ХІХ ст. до сербського життя, з перекладацькою діяльністю М. Щербини, М. Берга та ін. [14, 115; 1]. Навряд чи можна припустити, що створення "Подражанія сербському" було наслідком лише випадкового захоплення Шевченка саме цим сюжетом, а не своєрідним відгуком поета на "злобу дня" [11, 56]. Звернення це апіорі відбивало не лише уважне стеження поета за міжнародними подіями, але і відобразило його настійливі шукання у галузі національної специфіки поетичної творчості і народної поезії [1, 104]. Усвідомлення важливості теми також могло спонукати поета до відшукування джерела надрукованої в "Русском вестнике" "Сербской песни" А. Майкова. Пошуками цього першоджерела поет міг і повинен був зайнятися, навіть якщо не був особисто знайомий з Майковим. Досить ймовірно, що саме від "Сербської пісні" А. Майкова, з якою Шевченко познайомився на початку травня 1860 р., бере початок творча історія "Подражанія сербському". На цій концепції наполягає Ф. Я. Прийма у [11].

"Подражаніє сербському" своїм обсягом майже точно відповідає першоджерелу. Надзвичайно близько до "прототипу" стоїть те, що коня дівчині доручає сам вершник (у Шевченка: "А я в нього, молодого... беру коня"; у сербській пісні: "Ja joj daдох коња провађати"). В перекладі Майкова ця деталь відсутня. Це ще раз змушує думати, що Шевченко не лише мав під рукою, але і пильно вивчав сербський текст [11, 59].

Шевченкове "Подражаніє сербському" насичене традиційними для української народної поезії образами, синтаксичними зворотами, лексикою і стилістичними прийомами. Такими, наприклад, є образи "коня з розбитими копитами", "мережаного сіделечка", "криниці" недаремно деякі рядки можна розглядати як своєрідні ремінісценції попередніх Шевченкових творів [11, 54 – 55]. Наприклад, у "Хустині" (1847 – 1858) маємо "Ведуть коня вороного, розбиті копита... А на йому сіделечко хустиною вкрите", тобто заручена дівчина подарувала коханому хустину, щоб згадував про неї на чужині. Коханий загинув у битві. І тому "сіделечко, хустиною вкрите" ніби нагадує про несправедливість долі. Натомість у "Подражанії сербському" маємо "сіделечко зопсуге, неукрите". Однак неважко здогадатися, що у разі вдалого сватання воно неодмінно буде накрите хустиною. Отже, сербське джерело могло послужити для поета лише творчим поштовхом. Власне, автор тому і назвав вірш "Подражанієм", що не ставив перед собою завдання точно відтворити оригінал [11, 55]. У чому ж тоді полягає зв'язок твору Шевченка з його першоджерелом – збірником Караджича? Як зазначає І. Ющук, по-перше, у "Подражанії сербському" не перекладено і не переказано, а далі розвинено та поглиблено основний мотив пісень "Дівчина та кінь молодецький" та "Дівчина-будлянка та кінь" – мрію дівчини про одруження (причому збережено і окремі деталі: дівчина бере коня від хлопця, розмовляє з конем); по-друге, використано матеріал

інших ліричних та обрядових сербських пісень, як того вимагали нові життєві обставини, в які Шевченко переніс дію свого твору [7, 116].

Є всі підстави погоджуватися з В. Недичем, що відправною точкою для створення "Подражанія сербському" послужила пісня "Дівчина і кінь молодецький" і до певної міри "Дівчина-будлянка та кінь" ("Дјевојка и коњ јуначки" та "Будљанка дјевојка и коњ", див відповідно [7, 285] та [7, 285 – 286]). Не випадковим є вибір українським поетом пісенного мотиву для "Подражанія" – розмова дівчини з конем. Про розмову дівчини (чи юнака) з конем згадується не лише у пісні "Дјевојка и коњ момачки", яку, за В. Недичем, вважають джерелом "Подражанія", але і у цілому ряді інших ("Јунак коњу говори", "Шта је коњу најтеже", "Жельа девојчина", "Јово и драга"). Окрім того, Шевченко, чудовий знавець українського пісенного фольклору, звичайно, знав, що мотив цей неодноразово зустрічається і в українських народних піснях [1, 110]. М. Гуць зазначає також, що дуже близько до Шевченкового вірша стоїть дубровницька пісня "Војводић и дјевојка" [4, 59 – 60; 5, 344]. У цій пісні говориться про дівчину і двох братів. Фігурує тут також кінь, якого дівчина повинна ввіймати, щоб стати дружиною юнака. Дуже близька до "Подражанія сербському" пісня "Удаја на далеко" (також з першого тому збірки Караджича). Як і у ній, у вірші Шевченка йдеться про те, що кінь втомився, розкувавсь, зіпсувалося сідло. Таким чином вимальовується велика просторова віддаленість закоханих [4, 59 – 60; 5, 347 – 348].

Проте у Шевченковому творі є багато принципово відмінного від названих сербських пісень. Це проявляється насамперед в композиційній будові та образній системі вірша. Ліричний герой сербської пісні – юнак, тоді як у Шевченка це дівчина. Така зміна пояснюється помітною схильністю Шевченка вести розмову у ліричних творах від імені дівчини чи жінки [4, 60; 5, 349]. Вартими пильної уваги є відмінності, наведені І. Ющуком у [14, 115 – 116]: якщо у Караджича в розмові дівчини з конем йдеться про сватання як про щось далеке, тільки бажане, то у Шевченка сватання вже відбувається. Поет вибрав якраз той момент, який дозволив йому якнайкраще розкрити переживання дівчини, до якої "наїхали старости й молодик за ними", боротьбу у ній різних почуттів. У фразі "Беру коня, та й нічого..." останнє "та й нічого" не має конкретного смислового навантаження, але чудово передає душевний стан дівчини – розгубленість та радість. Цьому допомагає також її розмова з конем – на перший погляд, ніби то зайва – адже дівчина і сама бачить, що старости "пішли в хату з батьком розмовляти". Підводячи збентежено очі від землі (спочатку вона бачить "копита розбиті", потім "сіделечко мережане"), дівчина запитує: "Скажи, коню, до кого це ви так нагло гнались?" – і одержує відповідь: "До якоїсь чорнобривки...". В Заключному чотиривірші передано тривогу дівчини, чим же закінчиться розмова старостів з батьком [14, 115].

Багатьох подробиць, що є в сербській пісні, немає у Шевченка і навпаки. У пісні, наприклад, дівчина обіцяє прикрасити вузду хлопцевого коня сріблом та позолотити її, а в "Подражанні" про це нічого не говориться. І навпаки, у вірші Шевченка згадується про замороженого коня, який цілу ніч поспішав до нареченої, якого так гнали, що розкувалися копита і обтріпалося сідло, а у сербській пісні ці деталі відсутні [1, 106; 4, 61; 5, 350].

Виправданими і природними в цьому випадку є, на думку Шевченка, і українські аксесуари в "Подражанні сербському", на які звернули увагу Владан Недич та І. Айзеншток та ін. [1, 110 – 111; 9, 216 – 218]. Ці художні особливості сприяли транспонуванню в українську поезію сербської народної пісні, чи, точніше, сербських народних пісень, оскільки цілком вірогідним є припущення, що Шевченко не просто переклав чи переспівав якусь одну сербську пісню, а ґрунтувався на враженні від цілої їх групи. По-різному характеризується у творах краса дівчини: у сербській пісні – "за главом јој од бисера лале"⁵, в українській дівчина просто "чорноброва". Це є істотним не тому, що "це Шевченків ідеал жінки" [9, 216 – 218], а тому, що поет у даному випадку використав образ так само традиційний, як і відповідний образ сербської пісні [1, 106]. Крім епітета "чорнобривка", що характеризує дівочу красу, можна вказати також такі характерні для українського фольклору деталі, як "копита розкуті, розбиті" (для позначення шаленого бігу), "сіделечко мережане" і особливо паралелізм заключного чотиривірша: "Чи ж ти будеш, коню, пити з нашої криниці? Чи буде та чорнобрива сей рік молодиця?" [1, 111; 9, 216 – 218]. Проте Шевченко зберіг у вірші і постійні уявлення та образи сербського фольклору [14, 116]. У сербських піснях сватання, як правило, пов'язується з далекою дорогою. Цей образ наявний також у Шевченка. Дівчина, за сербськими звичаями, бере коня від нареченого. Ознакою вдалого сватання є також те, що коні води напилися. Наближення змісту вірша до змісту сербських пісень в цілому, ймовірно, свідчить про те, що він уважно читав збірник Караджича і виніс з нього багато вражень [14, 116].

Зберігаючи фольклорну основу, поет прагнув поглибити психологічний аспект її змісту, надати їй своєрідного українського народнопісенного колориту, української національної форми. У такому поєднанні різнонаціональних стихій не було жодної суперечності, навпаки, в цьому виразилася широта літературних поглядів поета, вільних від національної обмеженості [11, 59].

Як зазначив у своїх працях М. Гуць та наголошував М. Рильський, Шевченко використовував народні пісні по-своєму, творчо. "Якщо ми перегорнемо будь-який збірник українських пісень, то не знайдемо там

---

⁵ Цей образ, як традиційний, використовувався сербськими поетами, так само, як українськими – традиційне "чорні брови, карі очі". Так, в одному з віршів Йована Йовановича Змая маємо: "Тихо, ноїи, моје сунце спава, за главом јој од бисера грана" [6, 20].

жодного зразка з такою витонченою та складною строфічною побудовою... Шевченкові пісні своїм віршовим строєм зовсім не схожі на народні з переважною в них строфічною системою абвб, вони – продукт чудової ритмічної та строфічної винахідливості поета. Він, звичайно, користується фольклорними чи народно-розмовними формулами і зворотами, Али завжди підпорядковує їх своїй гостро-своєрідній і неповторній манері, своїй методиці, своїй ритміці, своїй строфіці, нарешті – своєму світогляду" [12, 11].

"Подражаніє сербському" написане пісенним коломийковим розміром, проте цей термін ми вживаємо лише умовно, оскільки ритміка у поета теж своя, шевченківська. Поет вільно розставляє наголоси, переходить від одного розміру – хорею до ямба і навпаки. Така різноманітність надає поезії більшого життя, виразності [4, 62; 5, 351]. "Провідна риса поезії Шевченка, – підкреслює М. Рильський, – музика, мелос, ритмічна могутність та метрична різноманітність" [12, 15].

Що стосується метричної будови, то тут для сербської пісні характерний так званий традиційний десетерац; в українському ж вірші, як вірно зазначають М. Гуць та І. Айзеншток, маємо чергування восьми- та шестискладових рядків (за винятком першого семискладового рядка). У Шевченка рядки римуються, у сербській же пісні кінцеві рими відсутні, проте має місце внутрішнє римування. Однак Шевченка теж подекуди збережено внутрішнє римування ("а я в його, молодого", "зопсуге, неврките", "розкуті, розбиті"). Це засвідчує, що поет глибоко відчув метричну будову сербської пісні та почасти відбив її у своєму вірші [4, 62; 5, 352].

Вірш Шевченка "Подражаніє сербському" генетично пов'язаний з такими цілком оригінальними за формою і змістом поезіями – "подражаніями" (створеними, до речі, теж 1859 – 1860 рр.), як "Подражаніє 11 псалму", "Ісая. Глава 35. Подражаніє", "Подражаніє Іезекілю. Глава 19", "Осії. Глава XIV" та ін., в яких чужорідний матеріал повністю підпорядковується поетовій потребі виразити власні думки, почуття, переживання [14, 115].

За своєю темою вірш "Подражаніє сербському" стоїть в одному ряду з багатьма його реалістичними віршами про дівочу долю і не є винятком у творчій спадщині Шевченка. Має рацію також В. Недич, який пише: "Після повернення із заслання він (Шевченко) марно намагався здійснити давню мрію: хата на березі Дніпра, вишневий садок і дружина-селянка... Прагнення мати власну домівку наклало відбиток і на його вірші" [9, 217] (цит. за 14, 115). Якщо звернемось до вже згаданої пісні "Удаја на далеко", помітимо, що у ній весілля змальовується більш-менш повно, хоч і у загальних рисах; у Шевченка ж таке закінчення відкинуто і взято за взірць сербські пісні з незавершеною дією. Це є ще одним свідченням наявності у вірші автобіографічних мотивів [4, 61; 5, 350]

Тонке відтворення через зовнішні рухи та мову почуттів дівчини, змалювання її внутрішнього світу робить Шевченкове "Подражаніє сербському" високохудожнім, справді оригінальним твором [14, 116]. Твір, фольклорний за своїм першоджерелом, "Подражаніє сербському" втілило в собі також найкращі риси шевченкової поетичної індивідуальності. Будучи свідченням глибокого інтересу Шевченка до народної поезії південних слов'ян, творча історія цього вірша разом з тим дає цінний матеріал для характеристики фольклористичних поглядів українського поета [11, 59].

1. *Айзеншток І. Я.* "Подражаніє сербському" Т. Шевченка // Збірник праць восьмої наукової шевченківської конференції. – К., 1960; 2. *Вервєс Г. Д.* Тарас Шевченко і слов'янський світ: До 175-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка // Радянське літературознавство. – 1989. – № 3; 3. *Гольберг М. Я.* До історії українсько-сербохорватських літературних взаємин у ХІХ ст. // Славистичний збірник. – К., 1963.; 4. *Гуць М. В.* Шевченко і сербська пісня // Народна творчість та етнографія. – 1964. – № 2; 5. *Гуць М. В.* Тарас Шевченко та сербська лірична пісня // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – К., 2002. – Чис. 8/9, ч.1.; 6. *Змај Јован Јовановић.* Мала певалија. – Београд, 1956; 7. *Караџић Вук Стефановић.* Сабрана дела. Српске народне пјесме. Књига прва. 1814. – Београд, 1975; 8. *Кравцов М. І.* Творчість Шевченка та закономірності розвитку слов'янських літератур // Збірник праць одинадцятої наукової шевченківської конференції. – К., 1963; 9. *Недић Владан.* Један српски мотив у Шевченка // Зборник Матице Српске за књижевност и језик. – 1955. – књ. 3; 10. *Недић Владан.* "Српски манир" и европска књижевност Караџићевог времена // Караџић Вук Стефановић. Сабрана дела. Српске народне пјесме. Књига прва. 1814. – Београд, 1975; 11. *Прийма Ф. Я.* Джерело Шевченкового "Подражанія сербському" // Радянське літературознавство. – 1964. – № 6; 12. *Рильський М. Т.* Поезія Тараса Шевченка. – К., 1961; 13. *Розвідки Михайла Драгоманова.* – Львів, 1899; 15. *Ющук І. П.* Шевченкове "Подражаніє сербському" // Радянське літературознавство. – № 2.